

جغرافیای سیاسی جنبش و انقلاب جنگل

دکتر ناصر عظیمی

جغرافیای سیاسی جنبش و انقلاب جنگل

دکتر ناصر عظیمی

حروفچینی ندا □ طرح جلد نیکان خاتمی

تیراژ ۱۰۰۰ جلد □ چاپ و صحافی تکثیر

چاپ اول بهار ۱۳۸۹ □ شابک ۴-۸۲-۵۸۳۶-۹۶۴

قیمت ۶۰۰۰ تومان

نشر نیکا

مشهد. خیابان ملاصدرا. پاساژ شهرداری. شماره ۳ تلفن ۷۲۷۲۵۱۲-۸۴۱۶۴۳۸

تهران. خیابان ابوریحان. خیابان نظری. شماره ۳۳ تلفن ۶۶۹۷۶۲۹۸

سرشناسه: عظیمی دویخشیری، ناصر، ۱۳۳۳-

عنوان و نام پدیدآور: جغرافیای سیاسی جنبش و انقلاب جنگل / ناصر عظیمی.

مشخصات نشر: مشهد: نیکا، ۱۳۸۸.

مشخصات ظاهری: ۲۷۲ ص.

شابک: ۹۶۴-۵۸۳۶ ۸۲ ۴

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابخانه.

موضوع: میرزا کوچک خان، یونس بن میرزا بزرگ، ۱۲۹۸ - ۱۳۴۰ ق.

موضوع: ایران -- تاریخ -- قاجاریه، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق. -- جنبشها و قیامها

رده بندی گنجره: DSR ۱۴۷۱/ع۶ج۷ ۱۳۸۸

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۵۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۹۷۰۱۳۴

فهرست

پیش‌گفتار	۷
فصل اول	۱۱
جغرافیای تاسیس و استقرار تشکیلات جنبش جنگل	۱۳
بحران در دو کانون کسما و گوراب زرمیخ	۲۱
راهپیمایی بزرگ جنگلیها	۳۰
فصل دوم	۳۷
سازماندهی مجدد تشکیلات جنگل در زیده و آلبان	۳۸
قرارداد ۲۸ مرداد ۱۲۹۸ خورشیدی	۴۲
جنگلیها و بلشویکها	۴۷
وضعیت بلشویکهای روسی در تابستان و پائیز ۱۲۹۸	۵۲
قرارداد صلح با دولت و تغییر نقشه جغرافیای سیاسی	۵۴
انقلاب جنگل پیروز می‌شود	۶۵
فصل سوم	۶۹
ماه غسل انقلاب جنگل	۷۱
تزهایی که راهنمای عمل بودند	۸۰
«انقلاب دوم» و فاجعه‌ی رشت	۹۳
فصل چهارم	۱۰۹
دو دوست قدر شناسند حق صحبت را!	۱۰۹
بهاری دیگر اتحادی دیگر	۱۱۷
انزوای مطلق رهبری انقلاب جنگل	۱۲۵
فرصت‌های از دست‌رفته و ارزیابی شتابزده	۱۲۹
ورود حیدرخان عمو اوغلی به کیلان	۱۳۹
تشکیل کمیته جدید انقلاب در فومن	۱۴۵
ماجرای جوی احسان الله خان	۱۴۸
بذرهای تردید در تداوم راه انقلاب جوانه زدند!	۱۵۲

فصل پنجم	۱۵۵
چالش قدرت در تشکیلات جنگل پس از انتقال به زیده و آلیان	۱۵۵
واقعه ملاسرا: جنون یا توطئه؟	۱۶۶
کوچک خان و واقعه‌ی ملاسرا	۱۸۰
فصل ششم	۱۸۷
جنگ بی معنی (باز هم حمله‌ای مشکوک)	۱۸۷
سفیر جنگلیان در تهران	۱۹۳
رشت در تصرف سردار سپه	۱۹۵
به دنبال شبح کوچک خان	۲۰۸
مرگ تراژیک کوچک خان	۲۱۲
حیدرخان عمو اوغلی ۶۴ روز بعد از دستگیری	۲۲۲
فصل هفتم	۲۳۱
موضوع مورد اختلاف	۲۳۱
تنوری راهنمای عمل در بلشویسم	۲۳۴
راهنمای عمل جناح بلشویکی انقلاب جنگل	۲۳۸
انقلاب ارضی اختلافی دیگر	۲۵۲
انقلاب جنگل و پروژه‌ی ناتمام مشروطیت	۲۵۵
منابع	۲۶۷

پیش‌گفتار

نخستین پرسش خواننده‌ی فرهیخته‌ی این کتاب احتمالاً این خواهد بود که با وجود کتابها، مقاله‌ها و حتی فیلم‌های متعدد و گوناگون از جنبش و انقلاب جنگل، نوشتن یک کتاب کوچک و فشرده دیگر چه ضرورتی داشته است؟ این پرسش بجاست و لازم است در باره‌ی آن توضیح مختصری داده شود:

۱- یکی از دلایل نگارش این کتاب این بوده است که این کتاب همان طور که از نامش پیداست جغرافیای سیاسی جنبش و انقلاب جنگل است که در آن نقش مکان و فضاهای جغرافیایی در این تحولات برجسته شده است. از این منظر تا کنون پژوهشی صورت نگرفته است. در این کتاب ده نقشه برای عینی کردن فرایند تحولات جنبش و انقلاب جنگل برای نخستین بار تولید شده است که توری آن حتی بدون خواندن متن کتاب نیز آموزنده است.

۲- این نوشته به غایت فشرده و بدون حاشیه پردازی‌های معمول است و در آن کوتاهش شده است با بهره‌گیری از آخرین داده‌های در دست تصویری واقعی‌تر از جنبش و انقلاب جنگل به دست داده شود.

۳- نوشته‌ی حاضر با روش شناسی خاص خود سازمان داده شده و از آغاز تا پایان بر اساس روش و تئوری مشخصی پیش رفته است. بدین معنی که بین تئوری و بررسی اسناد و مدارک به طور مکرر یک رابطه‌ی رفت و برگشتی برقرار شده است. هر جا اسناد نویافته‌ای به دست آمده که تئوری قادر به توضیح آن نبوده به جای حذف اسناد مهم از متن نوشته و نادیده گرفتن آن، تئوری دستکاری شده است تا بتواند با اسناد جدید وفق یابد و در نتیجه قادر باشد به همه‌ی پرسش‌ها پاسخ گوید و همه‌ی اسناد اصلی و مهم را در خود بگنجانند. بدین ترتیب در این پژوهش تئوری همچون نخ‌ی تمام فصول کتاب را چون دانه‌های تسبیح به هم اتصال می‌دهد. در

پژوهش‌های امروزی فقدان تئوری ارزش و اعتبار پژوهش را زیر سؤال می‌برد. از همین منظر می‌توان گفت این نوشته يك متن آموزشی برای دانشجویان و پژوهشگران جوان نیز هست.

پیداست در پژوهش‌هایی از این دست همیشه خطر افتادن به دام جزمیت‌های ایدئولوژیک وجود دارد. از این رو نویسنده کوشش کرده است به‌طور اساسی از جزمیت تئوریک و ایدئولوژیک فاصله بگیرد و خواننده‌ی فرهیخته می‌تواند مطمئن باشد که کشف حقیقت در این نوشته هدف اصلی بوده است.

۴- نویسنده بیشتر در نوشت‌های دیگر خود اغلب به این نکته اشاره داشته است که باید بین تبلیغ و تحقیق تفاوت قائل بود. تبلیغ اساساً با توسل به اسناد و مدارك خود خواسته و گزینشی به هدف معینی می‌اندیشد که مورد نظر و هدف تبلیغ است لیکن در تحقیق واقعی تنها کشف حقیقت مهم است و تئوری‌ها نیز در این تحقیقات باید بتوانند توضیح‌دهنده‌ی همه‌ی واقعیت باشند. پیداست تئوری‌ها دائماً در پرتو کشفیات و اسناد جدید باید تجدید نظر شوند تا اسناد نویافته را توضیح دهند و به پرسش‌های جدید پاسخ گویند. از همین منظر می‌توان گفت که در نوشتن تاریخ اکنونیان همیشه فرصت‌های بهتری در نزدیک شدن به اصل واقعیت تاریخی را بیش از گذشتگان دارند. بدین ترتیب نباید تصور کرد که نوشته‌های تاریخی می‌توانند يك بار برای همیشه همه‌ی واقعیت را توضیح دهند. آن‌ها اگر داعیه‌ی کشف حقیقت داشته باشند، تنها می‌توانند در مقطع تاریخی نگارش با اسناد در دست به حقیقت نزدیک شوند و نه آن‌که به تمام حقیقت دست یابند. پیداست در پرتو یافته‌ها و اسناد جدید ما همیشه افق‌های دورتری را می‌توانیم ببینیم که در گذشته میسر نبوده است.

۵- زمین همیشه فصل مشترك همه گونه فعالیت انسان بوده و خواهد بود. بدین ترتیب جغرافیا و مکان در اتحاد و گسترش جنبش‌های

اجتماعی نقش مهم ایفاء می‌کنند. شرایط و موقعیت جغرافیایی می‌تواند، هم محدودیت و هم فرصت ایجاد کند. چنان‌که در جنبش و انقلاب جنگل هم موقعیت و هم شرایط جغرافیایی گیلان در ارتباط نزدیک با محیط تحول زای اوایل قرن بیستم در فضای قفقاز جنوبی و روسیه، فرصت‌های بی‌بدیلی برای تحول داشت. موقعیت رشت - انزلی و ارتباط آن با اولین جاده‌ی کالسکه‌رو تجاری و دسترسی آسان به تهران، این پایتخت جدید ایران به آن نقش بزرگی در اقتصاد و سیاست ایران و از این طریق در نشر اندیشه‌های نوین داده بود. این واقعیت جغرافیایی، در شعله‌ور کردن جنبش و انقلاب جنگل بسیار موثر بوده است. یکی از نوآوری‌های این نوشته نمایاندن همین نکته است.

۶- گفته‌اند (به درستی نیز گفته‌اند) که انسانها وقتی جهان را تغییر می‌دهند خود نیز تغییر می‌کنند. بنابراین نمی‌توان نقش آفرینان یک تحول اجتماعی و سیاسی را یک بار برای همیشه تعریف کرد. در همین جنبش و انقلاب جنگل به عنوان نمونه کوچک خان آغازگر جنبش دیگر همان نبود که در آستانه‌ی انقلاب جنگل به کنش می‌پرداخت و طبعاً همانی نیست که ما او را در پایان جنبش می‌بینیم. پیداست که در هر مقطع زمانی از مواضع و اندیشه‌های خاص خود را داشت. این نوشته از درهم ریختن زمان و اندیشه‌ها و مواضع پرهیز کرده و کوشش کرده شخصیت تاریخی کنشگران این جنبش و انقلاب را در پرتو زمان و در متن تحولات پردازش نماید و از به قول کوچک خان «الفاظ قالب زده»^۱ پرهیز نماید.

۷- نویسنده در جریان این پژوهش بسیار آموخت و از جمله دریافت که

۱ - ظاهراً کوچک خان باید از اولین کسانی باشد که از این واژه در توصیف جزمیت و انحراف فالبی سخن گفته است.

جنبش و انقلاب جنگل نقش بسیار مهمی در خلق يك فرهنگ سیاسی نوظهور در ایران داشته است. به عبارت دیگر دریافت که با آغاز انقلاب جنگل يك گسست تاریخی در فرهنگ سیاسی ایران پدید آمده است که نقطه‌ی عزیمت آن از انقلاب جنگل و از دروازه‌ی این انقلاب به عرصه‌ی جنبش‌های سیاسی ایران رخنه کرده است. به عبارت دیگر فرهنگ سیاسی مارکسیسم روسی (بلشویسم) در این انقلاب بود که فرهنگ سیاسی برخاسته از انقلاب مشروطه را به حاشیه راند و با ورود انقلابی خود از این مجرا، گسستی تاریخی پدید آورد که سخت بر رفتار و کردار سیاسی اپوزیسیون ایران تاثیر گذاشت. این نکته‌ای است که برای نخستین بار در همین پژوهش طرح شده است.

در پایان لازم است دو نکته را یادآوری کنم. نکته‌ی نخست این که تصویری که در این نوشته از جنبش و انقلاب جنگل ارائه شده تصویری است که نباید آن را نهایی و کلام آخر دانست. بلکه این تصویری است که از اسناد و مدارك و نوشته‌های موجود که آن هم تماماً در دست نگارنده نبوده تدوین شده است و چه بسا انتشار اسناد جدید، تئوری‌های این کتاب را به پرسشی دشوار بگيرد و البته برعکس ممکن است در جهت تایید آن نیز باشد. خصلت پویای روش علمی نیز همین است و چنان که بیشتر گفته شد این اکتونیان هستند که فرصت نزدیک شدن به واقعیت تاریخی را بیش از پیشینیان دارند. بنابراین باید فروتنانه اعتراف کنم که این پژوهش شاید گامی نخست در روشی نوین از يك تحول مهم در تاریخ ایران باشد.

نکته‌ی دوم این است که این نوشته پیشتر در شماره‌های ۹۵ تا ۱۰۲ مجله‌ی گیله‌وا چاپ رشت در سالهای ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۷ به سردبیری آقای محمدتقی پور جکتاجی انتشار یافته است و نگارنده به‌جز اصلاحات جزئی چیز زیادی به آن نیفزوده است. آقای جکتاجی کوشش بسیار کرد تا این نوشته را خود انتشار دهد لیکن میسر نشد. سرانجام به همت نشر نیکا این نوشته منتشر می‌شود.